

ПРОФЕСІЙНА ПОЗИЦІЯ ВЧИТЕЛЯ – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО АКТИВІЗАЦІЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ

В статье раскрывается сущность позиции ученика и ее роль в социализации растущей личности, возможности позиции учителя в активизации действий участников педагогического процесса, обеспечении его личностной направленности.

The article deals with the essence of the pupil's position and its part during socializing of growing personality and possibility of teacher's position in activating of actions of pedagogical process members, providing its personal current.

Проблема якості освіти зумовлює пошук шляхів, способів і форм професійного зростання вчителя-практика. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що, не зважаючи на велику кількість робіт з підготовки вчительських кадрів, у тому числі і для початкової школи, не можна говорити про повне і всестороннє вирішення цієї проблеми. Зміна функцій сучасного вчителя у зв'язку з соціалізацією шкільного життя і здійсненням особистісної спрямованості педагогічного процесу, створення освітнього середовища, який стимулює розвиток творчої особи, зумовлює пошук засобів, що позитивно впливають на подальше вдосконалення професійної позиції і активізації позиції учнів.

Чинником становлення особи школяра є особа вчителя, його професійна позиція. Ще К.Д.Ушинський визнавав, що тільки особистість у змозі сформувати особистість, тільки характером можна виховати характер. Це твердження видатного педагога має особливе значення для вчителя початкової школи, який має справу з дитиною, що вперше переступила поріг школи. Завдання полягає в тому, щоб з перших хвилин його перебування в школі створити необхідні умови для особистісного зростання кожного школяра, становлення моральності та культури поведінки, активізації його позиції.

Проектування і організація навчально-виховного процесу в початковій школі обумовлені тим, що вчитель не може обмежитися в своїй діяльності лише передачею дітям визначеного навчальними програмами об'єму інформації. Його завдання полягає в тому, щоб формувати у них активну позицію. Позиція школяра на уроці і в позакласній роботі, як і професійна позиція самого вчителя, не передається один одному у вигляді інформації. Вона формується в процесі спільної діяльності, рефлексії та поширення власного досвіду.

Результативність шкільної роботи обумовлена позицією вчителя й учнів, в чіткому їх уявленні про те, що представляє собою позиція, і яку роль вона відіграє в результативності педагогічного процесу, створенні здорового психологічного клімату, успішному вирішенні навчально-виховних завдань.

Позиція в науковій літературі розуміється як умова, в якій особа проявляє себе; структурне утворення особистості; система людських відносин на різних етапах розвитку особистості; показник її цінності та етичної характеристики.

Одні науковці акцентують увагу на соціальному аспекті позиції, керуючись тим, що вчитель покликаний виконувати соціальне замовлення. Соціальну позицію Т.М.Мальковська визначає “як стабільний і усвідомлений характер оцінних думок” [3, с.75]. Думки, погляди вчителя відбиваються в його поведінці та діяльності, тому соціальна позиція характеризується стійким способом поведінки, спрямованістю діяльності відповідно до суспільно значущих інтересів і прагнення удосконалити умови життя, умінням проявляти ініціативу, самостійність, толерантність.

Інші дослідники, визнаючи соціальний аспект, особливо підкреслюють значущість професійної сторони позиції. В.О.Сластьонін вводить поняття “професійна позиція”, визнаючи її суть як міру професійної зрілості вчителя, його готовність до активного і творчого виконання професійних функцій.

Не менше значущим і її комунікативний аспект. Н.П.Анікеєва трактує позицію як “сукупність відносин вчителя: до учня, до цілісного педагогічного процесу, до уроку” [1, с.50].

Але всі автори мають спільну думку до того, що позиція вчителя може гальмувати розвиток особистості і становлення позиції учня, або стимулювати особистісне зростання і активізувати позицію школяра. Тим, яку позицію займає вчитель, багато в чому визначається і наявність труднощів в його роботі. На жаль, не тільки початківці, але й вчителі з досвідом роботи не завжди усвідомлюють стійку залежність між характером професійної позиції і результатами вчительської діяльності. Несформованість професійної позиції породжує труднощі вчителя під час встановлення духовних контактів зі школярами, під час розуміння їхнього стану в конкретних ситуаціях, осмислення внутрішньої психологічної позиції як власної, так і дітей, що нерідко приводить до конфлікту у відносинах вчителя з учнями. Вчителі, нерідко, відчувають труднощі у спілкуванні з вихованцями, не можуть налагодити взаємини з ними і коректувати їх відповідно до

педагогічних завдань; зазнають труднощів у мовному спілкуванні та під час передачі власного емоційного ставлення до матеріалу, що вивчається на уроці, не можуть керувати власним психічним станом у взаєминах зі школярами.

Професійна позиція вчителя є єдністю очікуваної професійної поведінки і реального її втілення. Основу цієї єдності складає стиль діяльності, характеристиками якого є такі особистісні якості, як рефлексія, організаторські здібності, здатність проектувати і прогнозувати педагогічний результат та наслідки власних дій, творчість і співпраця в системі “вчитель-учень”. Позиція вчителя, спрямована на надання своєчасної педагогічної підтримки тим школярам, які її потребують, стимулює ініціативу, самостійність та їх самодіяльність.

Позиція вчителя – це сукупність відносин педагога до дітей, самого себе, педагогічного процесу і до форм його організації. Успіх роботи вчителя багато в чому залежить від позиції, стилю його спілкування та керівництва навчально-виховним процесом, від того, наскільки йому вдається забезпечити контакт з учнями. Головне в позиції вчителя – це ставлення до кожного школяра як до особистості – самодостатньої, самобутньої, унікальної.

Професійна позиція має забезпечувати таку організацію навчально-виховного процесу, який би стимулював радість, легкість і задоволення ним. Позиція вчителя на уроці і поза ним – джерело позитивних емоцій особистості, а не негативних відчуттів і переживань, засіб подолання невдач та пошук виходу з будь-яких життєвих обставин. Д.Родарі нарікав на те, що в школах діти мало посміхаються, а в уявленнях учителів переважає думка щодо похмурості педагогічного процесу [4, с.30]. Позитивний результат можливий в тому випадку, якщо позиція вчителя стимулює творчість дітей, радість, гумор.

Ш.А.Амонашвілі закликав вчителів, особливо початкової школи, дарувати радість пізнання, сміятися та радіти на своїх уроках разом з дітьми. Він увів у педагогіку поняття “пізнавальний гумор”, та був переконаний, що гумор допоможе забезпечити психологічний комфорт кожній дитині [2, с.196].

Позиція вчителя передбачає цілісний підхід до дитини, визначає гуманістичний характер навчально-виховного процесу і стосунків з учнями. Специфічною її особливістю є оптимістичний підхід вчителя до учня. Помилка багатьох практиків полягає в тому, що при виробленні педагогічної стратегії та тактики вони виходять з

сукупності методичних прийомів, технічних засобів і кількості балів, що виставляються дитині. Методичні прийоми мають бути спрямовані не стільки на оцінку дій учня, скільки на визначення цінності їх впливу на його особистість.

Складність позиції вчителя полягає в тому, що йому належить формувати особистість дитини шляхом перенесення активності зовнішніх чинників на дитяче мислення та діяльність. Активізація позиції учня пов'язана з характером позиції вчителя, зміною предмету діяльності (замість інформації – власний рівень розвитку, за допомогою її отримання з різних джерел і використання як розвиваючого чинника особистості учнів), типу діяльності (замість сприйняття інформації в готовому вигляді – оволодіння різними мисленевими операціями і способами діяльності) і стану (замість пасивних об'єктів дії – суб'єкти процесу самоосвіти і саморозвитку).

Моделювання педагогічного процесу взаємопов'язане з реалізацією програмно-проектного методу, коли на основі конкретних шкільних ситуацій вчитель прогнозує весь навчально-виховний процес як роботу мислення і дії. Успіх такого моделювання залежить від того, наскільки вчитель володіє методикою проектної діяльності та має чітке уявлення про зміст освіти як засобу активізації самоосвітньої діяльності вчителя і учнів.

Результативність становлення активної позиції вчителя і учнів залежить від освітнього середовища, в якому протікає педагогічний процес. Розвиток потенціалу особистості можливий лише в атмосфері емоційного благополуччя, соціально-психологічної захищеності, як учнів, так і вчителя. Тому закономірно виникає питання щодо характеру відносин в системі “вчитель-учні”, стилю їх взаємодії, який формує прагнення до саморозвитку і самоствердження. Завдання вчителя полягає в тому, щоб оволодіти методикою комунікативної діяльності, технологією вирішення комунікативних завдань в навчальній і позаурочній роботі. Вчителю, особливо початкових класів, необхідно удосконалювати власну техніку комунікації та позицію організатора, рівень рефлексії і готовності до педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості з учнями.

Становлення позиції активного учасника педагогічного процесу припускає поєднання двох аспектів: відтворення і розвиток, які в традиційній педагогічній практиці протиставляються один одному. Нерідко перевага віддається відтворенню готового знання, чужих думок і способів дій. Активна ж позиція і вчителя і учнів орієнтується на розвиток творчої індивідуальності. У динамічному

педагогічному процесі необхідно забезпечити єдність і взаємодію відтворення і розвитку. Відтворення – це основа розвитку, процес зміни і народження нового.

Часто вчитель не помічає хай невеликих, але досягнень дитини. Замість того, щоб підтримати його, похвалою закріпити успіх і викликати відчуття гордості, постійним повчанням вчитель пригнічує активність учня, його прагнення до толерантних дій. У таких ситуаціях важлива культура спілкування, як вчителя, так і учня. Принцип педагогічної взаємодії, співпраці і співтворчості дозволяє вчителю перейти від спрямованості на об'єкт до орієнтації на активну діяльність і себе і учнів, як суб'єктів цієї діяльності.

Вчителю початкових класів через різні форми діяльності, способи мислення важливо забезпечити єдність наочного і діяльнісного компонентів, де засвоєння ним і учнями процесуальної сторони змісту освіти є метою, а навчальна інформація, наочний зміст – засобом його засвоєння. Саме у такій взаємодії можлива рефлексія, яка дозволяє учасникам педагогічного процесу бачити ситуацію не із зовнішнього боку, а зсередини. Предметом позиції рефлексії вчителя і учнів у навчально-виховному процесі є їх власна діяльність в проблемних ситуації. Рефлексія допомагає коректувати дії, бачити причини утруднень і прогнозувати способи їх подолання в спільній діяльності. Рефлексія допомагає і вчителю і учням переосмислювати свої особистісні структури (цінності, сенси, мотиви, потреби, установки) і виступає механізмом їх активної позиції.

Важливо прагнути до того, щоб гуманістична позиція переважала над авторитарною позицією. Для авторитарної позиції вчителя характерні стримуючі моменти, тиск на учня, перевага авторитарних дій, які забороняють. Гуманістична позиція відрізняється гнучкістю, толерантністю, прогнозуванням позитивних результатів. Адекватність позиції вчителя полягає в умінні бачити і розуміти індивідуальність особистості дитини, помічати динаміку її розвитку, зміни, що відбуваються в його фізичному і духовному світі.

Гнучка позиція вчителя активізує позицію учня в шкільному середовищі. Вчитель повинен уміти передбачати хід подій, запобігати появі негативних явищ, конфліктних ситуацій. Стиль спілкування вчителя має випереджати появу в учнів негативного психічного стану. Позиція вчителя визначає характер ролей, які виконують школярі. Роль – це набір шаблонів поведінки по відношенню вчителя до учня, поєднання відчуттів, очікувань, оцінок, адресованих йому вчителем. Порушення адекватності, гнучкості, прогнозування позиції вчителя

стимулює негативні емоції в системі “вчитель-учні”. Байдушність до учня, його інтересів, потреб і цінностей негативно впливає і на характер позиції учнів.

Таким чином, не тільки позиція вчителя і характер його відносин з учнями визначають результативність шкільного виховання і навчання. Ефективність педагогічного процесу багато в чому визначається позицією самого школяра, типом його нервової системи, властивими йому особистісними якостями. Умовою, що дозволяє школяру закріпити активну позицію, є досягнення розвинуеного рівня особистісної спрямованості з моменту його вступу до школи. Вчитель зобов'язаний забезпечити таке середовище, в якому дитина усвідомлює себе особистістю. Тільки професійно грамотна педагогічна позиція є засобом активізації позиції школяра та його особистісних досягнень.

Література

1. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. – М.: Просвещение, 1989.
2. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки школьников. – М., 1984.
3. Мальковская Т.Н. Воспитание социальной активности старших школьников. – Л.: ЛГУ, 1973.
4. Родари Д. Грамматика фантазии. – М., 1978.

В.І.Антонік, І.П.Антонік

АНАЛІЗ НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Проведен анализ развития основных форм образования в Украине за последнее столетие. Особое внимание уделено вопросам динамики количества учебных заведений, кадрового состава учителей школ и преподавателей ВУЗов, вопросам формирования контингента учащихся школ и студентов, а также распределения на работу выпускников учебных заведений.

The paper provides the analysis of the main form of development in Ukrainian education during the last one hundred years. Special attention is given to the quantitative indices of educational establishments of different levels and to the dynamics of student's population growth. It studies the schoolteachers and university teachers staff composition as well as the problems of pupils and students composition.

Основою економічного зростання будь-якої держави є розвиток продуктивних сил, однією із складових яких виступають